

Федонюк, Валентина.

Ф32 Граматика чеської мови. Доступно і просто /
Валентина Федонюк. — К. : Арий, 2020. — 128 с. —
(Вивчаемо чеську).

ISBN 978-966-498-742-1.

У цьому посібнику з граматики чеської мови у стислій і доступній формі охоплено фактично всі граматичні правила, необхідні для практичного володіння мовою: частини мови, граматичні часи, стани й способи, неправильні дієслова, основи синтаксису. Усі правила проілюстровано прикладами.

Книга призначена для широкого кола читачів і стане у нагоді як для початківців, так і для тих, хто прагне вдосконалити свої знання з чеської мови.

УДК 811.162.3'373.7

ISBN 978-966-498-742-1

© Федонюк В. Є., 2020
© «Видавництво “Арий”»®, 2020

ПЕРЕДМОВА

Шановні друзі!

У сучасному світі знати іноземну мову не **тільки** престижно, але й необхідно.

Граматика чеської мови — це не лише складні правила, а передусім потужний інструмент, володіння яким є запорукою ефективного процесу комунікації в чеськомовному середовищі. Можна знати й розуміти безліч чеських **слів**, але справжнє володіння мовою проявляється у їхньому коректному вживанні відповідно до граматичних норм чеської мови.

Це видання містить граматичні правила, таблиці та схеми з прикладами. Довідковий матеріал подано за розділами: іменник, прикметник, займенник, прислівник, числівник, дієслово, прийменник, сполучник, частка, вигук, речення тощо.

Книга стане у пригоді усім, хто вивчає чеську мову, прагне удосконалити володіння її граматикою та вільно й правильно нею спілкуватися.

Бажаємо успіхів у навченні!

ІМЕННИК (PODSTATNÉ JMÉNA/ SUBSTANTIVUM)

Іменник — самостійна частина мови, що має значення предметності, вираженої у формах роду, числа і відмінка, відповідає на питання *kdo?* хто? або *co?* що?, напр.: *člověk* людина, *chlapec* хлопець, *pes* собака, *slon* слон, *kukurice* кукурудза, *jablko* яблуко, *dřevo* дерево, *skála* скала. До іменників належать назви людей і тварин, міфологічних істот, померлих, назви сукупності людей чи тварин, мікроорганізмів, різних предметів навколошнього світу, напр.: *stůl* стіл, *židle* стілець, *pero* ручка, *okno* вікно, *dveře* двері, *taška* сумка, *auto* автомобіль, *lavice* партя. Вони можуть також позначати ознаки, дії та стан: *výška* висота, *chlad* холод, *spánek* сон, *odjezd* відправлення, *lánska* любов.

Слови, що позначають назви, співвідносні з конкретними речами, властивостями, діями, називаються **конкретними** (*konkrétní*). Це назви, які позначають реалії, що можна пізнати органами чуття: *obraz* картина, *papír* папір, *sníh* сніг, *dítě* дитина, *lev* лев, *lípa* липа, *hřiště* майданчик, *Petr Novák* Петр Новак. До цієї групи також належать **речовинні** (*látkové*) іменники, що позначають однорідну за складом речовину з ознакою цілого, що підлягає вимірю, а не лічбі: *cukr* цукор, *čaj* чай, *prach* пил.

Слови, які позначають назви ознак, процесів, властивостей, що не належать до якихось конкретних предметів і мисляться поза зв'язком із ними, називаються **абстрактними** (*abstraktní*): *skromnost* скромність, *naděje* надія, *úvaha* міркування, *plavání* плавання, *netos* хвороба, *myšlenka* думка, *čas* час, *věčnost* вічність, *skutečnost* дійсність, *pravda* правда.

Серед чеських іменників виокремлюють **загальні** (*obecné*), що позначають ряд однорідних предметів, істот; вони пишуться з малої літери: *člověk*, *knihu*, *řeka*,

krajina, та **власні** (*vlastní*), які позначають власні, індивідуальні назви осіб чи предметів; вони пишуться з великої літери. До них належать ім'я та прізвище людини (*jméno a příjmení*), ім'я та прізвище при народженні (*rodné jméno*), ім'я при хрещенні (*křestní jméno*): *Tomáš*, *Hašek*, *Havránek*; географічні назви (*zeměpisné*) — назви країн, річок, морів, гір, країн, міст, тобто **топонімі**: *Čechy*, *Ukrajina*, *Vltava*, *Brno*, *Tatry*, *Polsko*, *Slovensko*, *Olomouc*, *Maďarsko*, *Praha*; назви елементів ландшафту — полів, лісів тощо (*pomístní jména*): *Mansberg* (*hora*), *Podovčinský rybník*; слова на позначення національної принадливості, принадлежності до народу, народності, регіону, міста тощо (*národní*): *Čech*, *Ukrajinec*, *Slovenka*, *Ukrajinka*, *Němec*, *Afričan*; назви організацій, установ, творів та наукових праць: *Česká akademie věd*, *Figarova svatba*, *Jazykovědný časopis*.

Чеська мова належить до флексивних синтетичних мов. Іменники в ній є змінною частиною мови. До граматичних категорій чеського іменника відносимо **рід**: **чоловічий**, **жіночий**, **середній** (*mužský rod/maskulinum*, *ženský rod/femininum*, *střední rod/neutrum*, скорочено: *m.r.*, *ž.r.*, *s.r.*), **число**: **одніна** (*jednotné číslo/singulár*, скорочено — *j.č./sg.*) та **множина** (*množné číslo/plurál*, скорочено — *mн.č./pl.*), **відмінок** (*pád*).

Увага! Формально схожі іменники у чеській та українській мові можуть мати різний рід, пор.: *step* (*ž.r.*) — *степ* (*m.r.*). У сучасній чеській мові сім відмінків: **називний** (*Nominativ*) — прямий; **родовий** (*Genitiv*), **давальний** (*Dativ*), **знахідний** (*Akuzativ*), **вокатив** (*Vokativ*) **місцевий** (*Lokál*), **орудний** (*Instrumentál*) — непрямі (скорочено: *N.*, *G.*, *D.*, *A.*, *V.*, *L.*, *I.*). Існують паралельні назви відмінків зі словом «відмінок» (*pád*): *první pád*, *druhý pád*, *třetí pád*, *čtvrtý pád*, *pátý pád*, *šestý pád*, *sedmý pád*.

При відмінюванні іменників чоловічого роду важливою є категорія істот/неістот, оскільки в деяких відмінках **іменники на позначення істот** (*podstatné jméno životné*) та **іменники на позначення неістот** (*podstatné jméno neživotné*) мають неоднакові закінчення. Важливо пам'ятати, що до іменників групи неістот у чеській мові належать і **збірні іменники** (*hromadné*) на позначення великої кількості людей: *národ, lid*. Ці іменники вживаються лише в одинині.

Відмінкові питання:	
První pád (<i>Nominativ</i>)	kdo? co?
Druhý pád (<i>Genitiv</i>)	koho? čeho?
Třetí pád (<i>Dativ</i>)	komu? čemu?
Čtvrtý pád (<i>Akuzativ</i>)	koho? co?
Pátý pád (<i>Vokativ</i>)	—
Šestý pád (<i>Lokál</i>)	(o) kom? (o) čem?
Sedmý pád (<i>Instrumentál</i>)	kým? cím?

Увага! На відміну від української мови, в чеській мові орудний відмінок (*Instrumentál*) іде за місцевим відмінком (*Lokál*). Як і в українській мові, іменники чеської мови мають клічну форму/клічний відмінок (*Vokativ*). Цю форму використовують при звертанні. Вокатив мають іменники чоловічого та жіночого роду в одинині, наприклад: *muž — mužil, student — studente!, otec — otče!, chlapec — chlapče!, žena — ženo!* При звертанні до кількох осіб іменники чоловічого та жіночого роду, а також іменники середнього роду ставимо у форму називного відмінка множини: *muž — muži!, student — studenti!, otec — otcové!, žena — ženy!, dítě — děti!* У звертанні до незнайомої людини чоловічої статі зазвичай використовують вокатив від іменника *pán — pane*, а також у сполученні з прізвищем або титулом, назвою професії чи посади, напр.: *pane profesore, pane docente, pane doktore, pane magistre*. При звертанні до осіб жіночої статі залежно від ситуації використовують форму

вокативу від іменників *paní — paní* (до заміжньої жінки) або *slečna — slečno* (до незаміжньої — будь-якого віку), які можна також вживати у поєднанні з прізвищем або титулом, назвою професії чи посади: *paní profesorka, paní docentka, paní doktorka, paní magisterko*.

Типи відмінювання іменників (Vzory skloňování podstatných jmn)

Іменники залежно від роду і кінцевого приголосного основи поділяються на 14 типів (класів або зразків) відмінювання.

Типи відмінювання (Vzory skloňování)

чоловічий рід	жіночий рід	середній рід
1. pán	7. žena	11. město
2. muž	8. růže	12. moře
3. předseda	9. písň	13. kuře
4. soudce	10. kost	14. stavení
5. hrad		
6. stroj		

Типи відмінювання іменників чоловічого роду (Vzory skloňování podstatných jmn mužského rodu)

чол. рід	тип	основа закінчується	закінчення
назва істот	pán	на твердий приголосний	—
	muž	на м'який приголосний	—
назва неістот	hrad	на твердий приголосний	—
	stroj	на м'який приголосний	—

Розглядаючи відмінювання іменників чоловічого роду, передусім слід визначити, до якого розряду — істот чи неістот — належить конкретний іменник. Імен-

ники — назви істот відмінюються за двома основними типами (зразками). При визначені типу відмінювання береться до уваги те, на який — твердий чи м'який приголосний — закінчується основа іменника.

Іменники чоловічого роду з основою на твердий приголосний відмінюються за типом *pán*, а іменники чоловічого роду з основою на м'який приголосний відмінюються за типом *tuž*. Крім цього, в чеській мові є низка іменників — назв істот чоловічого роду, які відмінюються не за цими основними типами відмінювання. До них, наприклад, належать іменники чоловічого роду із закінченням *-a*: *předseda, houslista, husita, kolega, sluha, despota, neposeda, bača, paša* та деякі інші.

При відмінюванні іменників чоловічого роду на позначення неістот також слід звертати увагу на кінцевий приголосний основи. Так, іменники з основою на твердий приголосний відмінюються за типом *hrad*, а іменники з основою на м'який приголосний основи — за типом *stroj*.

Відмінювання іменників на позначення істот з основою на приголосний (Skloňování podstatných jmén životních mužského rodu se základem zakončeným na spoluhlásku)

Відмінювання іменників чоловічого роду на позначення істот. Тип *pán* (Skloňování podstatných jmen životních mužského rodu vzor *pán*)

Pád	pán	
	Jednotné číslo	Množné číslo
N.	pán	pán-i/pán-ové, Rus-ové, soused-é, občan-é
G.	pán-a	pán-ů
D.	pán-ovi/-u	pán-ům
A.	pán-a	pán-y
V.	pan-e!, hoch-u!	pán-i!/pán-ové, Rus-ové!, soused-é, občan-é!
L.	(o) pán-ovi/-u	(o) pán-ech, hoš-ích, dělníc-ích
I.	pán-em	pán-y

За цим зразком відмінюються всі іменники чоловічого роду на позначення назв істот, основа яких закінчується на твердий приголосний: *student, bratr, dělník* робітник, *profesor, Pavel, Jan, hoch* хлопець, *kluk* хлопчик, *syn, děd, Čech, magistr, asistent*.

У родовому відмінку однини (G. sg.) такі іменники мають закінчення *-a*: *hoch-a, kluk-a, občan-a, slon-a, profesor-a, ekonom-a, pták-a*. У словах на *-ek, -el* випадає *-e*: *dědeček — dědečka, orel — orla*.

У давальному та місцевому відмінках однини (D. a L. sg.) такі іменники мають паралельні закінчення *-ovi* та *-u*. Якщо поряд вживається кілька іменників чоловічого роду цього типу в родовому відмінку, то перший із них має закінчення *-u*, а всі наступні — *-ovi*, напр.: *o pánu profesorovi, k básníku Františku Hrubinovi*.

Увага! Виняток: *Boh-u, Pán-u*.

У клічному відмінку однини (V. sg.) здебільшого вживається закінчення *-e*: *občan-e* громадянине, *pilot-e, doktor-e, Karl-e*. Закінчення *-u* мають іменники з основою на *-k, -h, -g, -ch*: *synk-u, hoch-u, kluk-u, básník-u* поет, *dělník-u*.

Увага! Виняток: *bože, člověče*.

У називному відмінку множини (N. pl.) такі іменники можуть мати закінчення *-i, -ové, -é*. Здебільшого вживається закінчення *-i*. Якщо основа іменника закінчується на *-k, -h, -g, -ch, -r*, відбувається чергування *k — c, ch — š, g/h — z, r — ř*, напр.: *dělník — dělníci, hoch — hoši, soudruh — soudruzi* товариш, *profesor — profesori*.

Закінчення *-i* в називному відмінку множини (N. pl.)
мають:

- іменники — назви тварин: *holubi, medvědi, psi, kapři*;
- іменники — назви осіб із суфіксами *-ík, -ák, -ec, -č*: *dělníci, rodáci* уродженець, *Poláci*;
- запозичені іменники з суфіксами *-ent, -et, -ér*: *absolventi* випускник, *amatéři*;

г) деякі інші іменники: *lenoši, blázni, doktoři, senátoři, inspektorí, mistři*.

Закінчення -ové в називному відмінку множини (N. pl.) характерне для:

а) власних назв (імен, прізвищ): *Karlové, bratři Synkové*;

б) запозичених іменників на *-f, -g, -l, -m*: *filozofové, chirurgové, pedagogové, archeologové, ekonomové, pánové*;

в) односкладових назв національностей і народностей: *Dánové, Irové, Finové, Řekové, Čechové/Češi*, а також деяких двоскладових назв: *Arabové, Italové*.

Закінчення -é в називному відмінку множини (N. pl.) мають іменники:

а) із суфіксом *-an*, що вказують на місце проживання: *občané, venkovانé, měšťané, Slované, Pražané*;

б) деякі інші слова: *pohané, křesťané, sousedé, hosté*.

У місцевому відмінку множини (L. pl.) переважно вживається закінчення *-ech*: *student — o studentech, soused — o sousedech, Angličan — o Angličanech*. Іменники з основою на *-k, -h, -g, -ch* мають закінчення *-ich*, перед яким відбувається чергування *k — c, h — z, ch — š, g — z*: *o bratřích, filolozích, hoších, ptácích*.

Паралельні закінчення *-ách/-ich* трапляються у зменшувальних іменників на *-ček*: *kralíček — kralíčkách/kralíčcích*.

Увага! Запам'ятайте, як відмінюється іменник *člověk*:

Pád	člověk	
	Jednotné číslo	Množné číslo
N.	člověk	lid-é
G.	člověk-a	lid-í
D.	člověk-u	lid-em
A.	člověk-a	lid-i
V.	člověče!	lid-é!
L.	(o) člověk-u/-ovi	(o) lid-ech
I.	člověk-em	lid-mi

Відмінювання іменників чоловічого роду на позначення істот. Тип *muž* (Skloňování podstatných jmen životních mužského rodu vzor *muž*)

Pád	muž	
	Jednotné číslo	Množné číslo
N.	muž	muž-i, muž-ové, učitel-é
G.	muž-e	muž-ů
D.	muž-i/-ovi	muž-ům
A.	muž-e	muž-e
V.	muž-i!, otč-e!	muž-il, muž-ové!, učitel-é!
L.	(o) muž-i/-ovi	(o) muž-ích
I.	muž-em	muž-i

За цим зразком відмінюються іменники чоловічого роду на позначення назв істот, основа яких закінчується на м'який приголосний (*ž, š, ř, č, z, s, l, j*) та на *z, s, l, x*: *muž, otec, strýc дядько, odesílatel відправник, učitel, chlapec, přítel друг, umělec митець, sportovec спортсмен, zajíc, kůň, vítěz чемпіон, nosič носильник, rodic один із батьків, kuchař кухар, zaměstnanec роботодавець, malíř, herec актор, sportovec, Miloš, Francouz, Felix*.

У родовому відмінку **однини** (G. sg.) іменники цієї групи мають закінчення *-e*: *muž — muže*.

В односкладових словах у корені скорочується *ü*, перетворюючись на *o*: *kůň — koně*.

В іменників на *-ec, -en, -el* випадає *-e*: *otec — otce, chlapec — chlapce, cizinec — cizince, učeň — učně, švec — švceve*.

У давальному та місцевому відмінках **однини** (D. a L. sg.) іменники цього типу мають паралельні закінчення *-i* та *-ovi*: *otci/otcoví*. У власних іменах вживається закінчення *-ovi*: *k Nezvalovi, o Ondřejovi*.

У **личному** відмінку **однини** (V. sg.) такі іменники здебільшого мають закінчення *-i*: *řediteli, vítězi*. Іменники, які в називному відмінку однини закінчуються на *-ec*, у личному відмінку мають закінчення *-e* та чергування *c/č*, наприклад: *otec — otče, poslanec — poslenče* депутат.